

A tér nyelvi megjelenítése az internetes kommunikációban

Az *itt* helydeiktikus elem használata a Facebook közösségi oldalon

Funkcionális pragmatikai kutatásomban a helydeixis jelenségén, azon belül az *itt* közelre mutató névmáson keresztül vizsgáltam, hogyan történik a tér nyelvi megjelenítése az online kommunikációban. Korpuszom a Facebook közösségi oldalról gyűjtött adatokat tartalmaz: két különböző virtuális csoport megnyilatkozásaiból származó *itt* névmásokat vettem össze egymással abból a szempontból, hogy mire vonatkozóan és milyen számban fordulnak elő az adatközlők megnyilatkozásaiban. A virtuális terek közti váltás nyelvi megjelenítése a fizikai terekével analóg, és jelentős szerephez jut benne a könnyű, illetve nehéz elérhetőség mint szempont. Azt azonban, ahogy a csoport tagjai az online tereket nyelvileg megkonstruálták, egymással kapcsolatos előismereteik is befolyásolták. A két csoport közötti fő különbség a rendszeres személyes kapcsolattartás, illetve annak hiánya volt, amely tényező nem független az *itt* névmás használati módjaitól. Ezzel egy szinkrón nyelvi változást érhetünk tetten, amely a web 2.0-nak nevezett kommunikációs lehetőség hatására valósul meg a spontán írásbeliségben.

Kulcsszavak: internetes nyelvhasználat, spontán írásbeliség, térdeixis, web 2.0, a tér nyelvi megjelenítése, közösségi oldal, Facebook, mutató névmás

1. Bevezetés

Az internet és a tömegkommunikáció történetében fontos vízvonal az a webkettőnek vagy web 2.0-nak is nevezett jelenség térnyerése. Előzménye, a world wide web esetében az internetezők még kizárólag passzív felhasználói, fogyasztói voltak az interneten fellelhető tartalmaknak, információknak. A web 2.0 megjelenése óta azonban az internetezők aktívan részt vehetnek a tartalmak létrehozásában és alakításában: könnyen hozzászólhatnak az általuk látottakhoz vagy olvasottakhoz, kapcsolatba léphetnek egymással, és ezen interakciók során akár a tartalmat is alakíthatják. A world wide webtől eltérően, ahol dokumentumok kapcsolódtak egymáshoz, a web 2.0 világában személyek, felhasználók kapcsolódhatnak össze, akik az internetes tartalmakat gyakran közösen, egymással együttműködve hozzák létre (Bódi 2012: 229).

A számítógép közvetítette kommunikáció (CMC: computer-mediated communication) sajátosságainak tárgyalása során Petykó Márton (2012) a tervezettség–spontaneitás skáláját helyezi előtérbe, és ennek megfelelően hangsúlyozza a spontán írott nyelv, valamint a tervezett írott nyelv közötti különbségtétel fontosságát. Írotttnak tekint minden olyan megnyilatkozást, amely grafikus elemekkel történik, és szóbelinek minden hangzó nyelven megvalósuló nyelvhasználatot. Míg a tervezett írott nyelvre tipikusan nagyobb mértékű kidolgozottság, kifejtettség jellemző – hiszen a kivitelezést ekkor hosszabb tervezési folyamat előzi meg –, spontán írott nyelv (pl. az internetes spontán diskurzusok) esetében a tervezés a kivitelezéssel párhuzamosan, rövidebb idő alatt zajlik, így a spontán írott megnyilatkozások általában nyelvileg kevésbé kidolgozottak. A spontán írott nyelv kategóriájába virtuális és hagyományos szövegtípusok is tartozhatnak. Petykó felhívja a figyelmet arra, hogy a tervezettség, illetve a spontaneitás mértéke szempontjából maga a CMC is heterogén: az interneten egyaránt találhatóak spontán és tervezett írott nyelvi szövegek (Petykó 2012: 48–50).

A spontán írott nyelvi megnyilatkozások az interneten elsősorban a közösségi médiát jellemzik. Vizsgálatom alapját így az egyik legnagyobb közösségi hálózatról, a Facebookról kinyert nyelvi adatok adták. Ezek felhasználásával vizsgáltam a helydeixis prototipikus meg-

nyilvánulásának, a közelre mutató névmásnak a virtuális térben való előfordulási típusait. A céloom az *itt* kifejezésre vonatkozó vizsgálaton keresztül annak elemzése és megmutatása, hogy kommunikációjuk során nyelvileg hogyan konstruálják meg a teret az internethasználók, milyen módon válnak alkalmazhatóvá a diskurzus fizikai vagy virtuális terének feldolgozásával összefüggő kifejezések a számítógép közvetítette diskurzusokban, ezen belül is az egyik legnépszerűbb közösségi hálózat, a Facebook bizonyos diskurzusaiban.

A nyelv mint a társas cselekvés egy típusa hozzájárul az emberi együttműködéshez, illetve szorosan összefügg az emberi gondolkodással (Tomasello 2010: 343–344, Tátrai 2011: 25–45), így alkalmas lehet arra, hogy megmutassa a gondolkodás egyes aspektusait. Mivel a nyelvben és a nyelv által a világról való ismeretek reprezentálódnak, és a világ megismerésének eredményei rögzülnek a nyelvhasználatban (Kelemen 2012: 383), az internetes kommunikációval mint a diskurzusok egy új típusával kapcsolatos vizsgálatok is hozzájárulhatnak a hely- és ezáltal a térdeixis jobb megértéséhez.

2. A kutatás tárgya és a kutatói kérdés

Kutatásom fő célja volt megvizsgálni, hogy a Facebook közösségi háló mint a kapcsolattartás új közege a tér nyelvi megjelenítésének milyen új típusát emeli be a kommunikációba. Feltételeztem, hogy a virtuális terek közti váltásokat a beszélők a fizikai terek közti váltások nyelvi megjelenítésével analóg módon konstruálják meg: a virtuális terek közti váltást, valamint a virtuális és fizikai terek közti váltást nyelvileg azzal a folyamattal analóg módon képezik le, mikor nyelvileg két fizikai tér közti váltásra utalnak. Vizsgálatom arra irányult, hogyan változtatja meg a közösségi hálók használata az *itt* helydeiktikus elem használatát.

3. Elméleti háttér

3.1. A közös figyelmi jelenet

A kutatás elméleti hátterét a funkcionális kognitív megközelítés adja.

A kommunikációban részt vevő felek a közös figyelmi jelenet keretében képesek megosztani egymással a tapasztalataikat, illetve képesek befolyásolni egymás mentális állapotait (tudását, vélekedéseit, szándékait stb.). Ezekhez szükség van a figyelemirányítás jelenségére: arra a cselekvésre, amelynek során a felek egymásra úgy tekintenek, mint mentális ágensre, akinek mentális állapotai vannak. Így hasonló módon képesek a világot feldolgozni, és a közös figyelem keretében képesek a tapasztalatokon megosztani, ezáltal egymás szándékát (mentális állapotát) befolyásolni (Tátrai 2011: 27–30, Tomasello 2002: 65–112). Az ekként felfogott kommunikáció során alkalmazásba vehető nyelvi szimbólumok közé tartoznak a deiktikus nyelvi kifejezések is (Tátrai 2011: 31–32, Tátrai 2012: 79–80, Laczkó–Tátrai 2015a: 502), amelyek többek között a tér, az idő vagy a társas viszonyok diskurzusba való bevonását teszik lehetővé. Vizsgálatom az ilyen deiktikus nyelvi kifejezések egy típusára, a helydeixisre irányul (Tátrai 2011: 31–32, Tátrai 2012: 79–80, Laczkó–Tátrai 2015a: 502).

3.2. Deixis

A deixis olyan nyelvi művelet, amely a résztvevők fizikai és társas világát vonja be az értelmezésbe. Azok a deiktikus kifejezések, amelyek egy diskurzus során megjelennek, nem önkényesen fordulnak elő, hanem az egocentrikus szerveződés irányítja őket: egy deiktikus centrumhoz (*én, itt, most*) viszonyítva valósulnak meg (Tátrai 2011: 126–130).

A deixis legalapvetőbb típusa a rámutatással kísért térbeli utalás, amelyhez természetesen közelre vagy távolra mutató névmások társulhatnak (Tátrai 2011: 59); a deixisnek ez az indexikális, geszturális használata az alapesete (Tóth–Csatár 2014: 69–70), ám ezek a

gesztusok nem mindig követik a deiktikus nyelvi elemek használatát, kiváltképp írásban vagy a különböző technikai eszközökön történő szóbeli kommunikáció esetében.

A térdeixis a deixis azon típusa, amelynek segítségével a kommunikációs partnerek a beszédesemény térbeli viszonyaira tesznek vonatkoztatást. A térdeixis protipikus nyelvi megvalósulása a helydeixis, amely a beszédesemény térbeli viszonyaira (pl. a beszédeseményben részt vevő entitások relatív elhelyezkedésére, mozgására, illetve mozgásának irányára) utal. A helydeixis tipikus nyelvi megvalósulása a vizsgálatom tárgyát képező, közelre mutató névmás, az *itt*, amely a kontextusfüggő referenciapontok (*én*, *itt*, *most*) egyik eleme (vö. Tátrai 2011: 126–130).

A kontextus összetettsége miatt a térdeixis jelenségének megvalósulása összefügg az idődeixissel (Tátrai 2011: 136–144). Az idő nyelvi megjelenítése ugyanis a magyar nyelvben többnyire a fizikai tér metaforizációjával történik (Laczkó 2014: 224). A térdeixis kapcsolatban áll továbbá a diskurzus szerveződésére reflektáló diskurzusdeixissel is, amelynek – a térdeixishez hasonlóan – szintén egy lehetséges nyelvi kifejeződése a közelre mutató névmás.

Érdeemes megvizsgálni, hogy az internetes kommunikáció során a deixis mely jellemzői adatolhatók. Korábbi, ugyancsak internetes korpuszon alapuló vizsgálatok megmutatták, hogy történetmeséléskor az elbeszélőről gyakran áthelyeződik a szerveződés központja: a fizikai tér és az idő referenciális centruma sok esetben a főszereplőre tevődik (Laczkó–Tátrai 2015b). Feltételezésem szerint az online kommunikáció során a kommunikáló felek mentálisan áthelyezik önmagukat is egy virtuális térbe, úgy folytatva kommunikációt, mintha partnerükkel együtt egy (virtuálisan létező) térben mozognának, amelyből ki is tudnak lépni, akár az offline térbe való „kilépés” által, akár egy másik online térbe való „átlépéssel”.

4. Az anyaggyűjtés módja

A Facebook közösségi hálón a felhasználók csoportokat hozhatnak létre, amelyekbe a többi felhasználó tagként beléphet. A tagok egymással folytatott levelezése a csoport üzenőfalán a konkrét beszélgetésben részt nem vevő tagok számára is látható.

Kutatásom során két Facebook-csoport írott nyelvi megnyilatkozásaiból gyűjtöttem anyagokat, amelyeket kvantitatív szempontok szerint elemeztem. Mivel vizsgálatom a tér nyelvi megjelenítésére irányul, figyelembe vettem, hogy a csoportok tagjai milyen rendszerességgel találkoznak egymással a virtuális felületen kívül.

Az első csoport egy volt gimnáziumi osztály csoportja (a továbbiakban OCS), amelynek a kutatás idején harminckét tagja volt. Innen 2012–2016 közötti nyelvi adatokat gyűjtöttem. Az OCS tagjai rendszeresen érintkeznek egymással személyesen, kommunikációjuk legnagyobb részét a fizikai térben történő találkozók szervezésére irányul. A másik csoport egy fiatalok (főleg egyetemisták) által szerkesztett online kulturális folyóirat belső, szerkesztőségi csoportja (a továbbiakban SZCS), amelyből a 2014–2016 között született megnyilatkozásokat elemeztem. Ebben a csoportban szerzők, szerkesztők, korrektorok vannak jelen: a kutatás időszakában összesen 311 taggal rendelkezik, ám az aktív kommentelők száma az OCS létszámához volt hasonló. Lévén, hogy a folyóirat kizárólag az online térben létezik, és nem rendelkezik szerkesztőségi irodával, a szerkesztőség munkája is a virtuális világban zajlik. Az időnkénti, nem rendszeres szerkesztőségi összejövetelektől eltekintve, amelyeken csupán néhány ember vesz részt (és ezek személye is változhat), a szerkesztőség tagjai nem találkoznak rendszeresen.

Mivel az OCS tagjai a kutatás idején már szintén egyetemisták, és az említett online folyóirat szerkesztőségi stábjában is nagyrészt egyetemistákból áll (leginkább huszonévesekből), így a kutatás főképp a 2017-ben 20–30 éves egyetemista fiatalok facebookos nyelvhasználatáról adhat képet. Emiatt a kutatás nem tekinthető reprezentatívnak.

A vizsgálat során a csoport tagjai által a csoport üzenőfalán közzétett információk megnyilatkozásokat (posztokat), illetve a más csoporttagok által ezekre adott válaszokat (kommenteket) dolgoztam fel. Vizsgálatomba azokat a szöveges válaszokat is bevontam,

amelyek csupán képet tartalmazó, szöveg nélküli megosztásokra érkeztek. A szerkesztőségi csoportban 106, az osztály csoportjában 78 (vagyis összesen 184) önálló, üzenőfalon megjelent posztot elemeztem; ezt az anyagot egészítették ki a posztokhoz kapcsolódó kommentek. A feldolgozott anyag az OCS esetében 4088, az SZCS esetében 6786 összes szó terjedelmű volt.

Nem vizsgáltam azonban azokat az eseteket, amelyek során a szerkesztőségi csoportban egy a tagok valamelyike által írt és már elkészült, publikált cikket osztottak meg a rovatvezetők anélkül, hogy ehhez bármilyen kísérő szöveg társult volna, vagy amikor más, korábbi üzenetből idéztek.

5. Eredmények

A közelség-távolság nyelvi kifejezésében az ikonicitás révén alapvető szerephez jutnak a veláris és palatális mutató névmások (Laczkó 2014: 227). A közelség és a távolság többféle értelmezést kaphat: értelmezhető a fizikai térben például a dolgok távolságaként vagy a megtett út hosszaként is. A távolságon kívül azonban egyéb tényezőket is figyelembe kell vennünk. Ilyen például a figyelemirányítás mikéntjén (a fókuszáláson) túl az elérhetőség, azon belül is a könnyű és nehéz elérhetőség vagy a kontrasztálhatóság (Tóth–Csatár 2014: 72–73).

A két korpuszban eltérő számban fordult elő a közelre mutató *itt* névmás. Az SZCS-korpuszban összesen 28, míg az OCS szövegeiben mindössze 10 alkalommal jelent meg ez az elem. Az előfordulások vizsgálatakor öt eltérő használatot különböztettem meg:

1. az *itt* egy linkre vagy a linkelt másik virtuális helyre vonatkozik;
2. az *itt* arra a virtuális felületre vonatkozik, amelyen olvasható (tehát valamelyik csoport üzenőfalára vagy magára a csoportra);
3. valamilyen (általában képi) csatolmányra utal;
4. egy fizikai, nem virtuális teret jelöl; illetve
5. egyéb kategória: az *itt* névmás valamilyen elvontabb vagy hagyományozódó helyzetben megvalósuló használta esetében (például *Itt a nagy könyves hajtás*).

5.1. Az SZCS-ben adathozható *itt* névmási előfordulások

Az SZCS-ben az *itt* mutató névmást csupán egy alkalommal használták fizikai térre vonatkoztatva, szemben az OCS-vel, ahol ez 5 alkalommal fordult elő, vélhetően azért, mert ebben a csoportban a tagoknak nincs előzetes tudásuk a másik tartózkodási helyéről.

- (1) Ez egyrészt azt jelenti, hogy a [szerkesztőség neve] programjai új törzshelyre költöznek, másrészt azt, hogy korlátlanul kiélhetjük minden eseménytervünket, hiszen az első helyen *itt* a mi programjaink lesznek.¹

A teljes szöveg, amelynek ez a mondat a része, egy új helyszínt mutat be, ahol a szerkesztőség által szervezett irodalmi esteket és egyéb rendezvényeket megtarthatják. A szöveg írója deiktikus kivetítést alkalmaz: mivel a névmás anaforikusan az antecedensre (az új törzshelyre) utal vissza, így, bár nem tartózkodik az adott helyszínen, közelíti azt magához.

A csatolmányra vonatkozó esetekből három található az SZCS-ben:

- (2) Sziasztok! *Itt* a plakát és a fellépők névsora a jövőheti estre.
- (3) *Itt* vannak a képek KÖSZI [név]nak értük!

¹ A dolgozatban szereplő példákat minden esetben az eredeti helyesírást megtartva, változtatás nélkül, ugyanakkor az idézett megnyilatkozásokban esetlegesen megjelenő személyes adatok törlésével közlöm.

- (4) Motivációnak pedig *itt* van Radnóti. Ő már kitöltötte. ☺ [Egy csatolt kérdőív kitöltésére buzdítva az olvasókat a szöveg írója mellékelte egy képet is, Radnóti Miklósról.]

A (4)-es példa jellegzetesen szimbolikus használat, de az adott előfordulás diskurzusdeixis-ként is értelmezhető.

A csatolmányok abban különböznek azoktól az esetektől, amikor linket mellékel a szövegíró, hogy a linkelt szövegek megtekintéséhez egy másik virtuális térbe kell átlépni, miután rákattintunk a hivatkozásra, a csatolmány ellenben ugyanabban a virtuális térben jelenik meg, amelyben a hozzá kapcsolódó szöveg. Mindhárom fenti példa esetében az *itt* valamilyen kiindulópontoz közel, azzal tipikusan térben érintkező közelre mutató névmási szerepben jelenik meg, és ugyanabban a virtuális térben van, amelyikben a szöveg is.

A csoport üzenőfalára vonatkozó utalásra például szolgál a *hetente itt* [tudniillik a Facebook-csoport üzenőfalán] és *emailben küldöm nektek* vagy a *[j]elentkezni itt, vagy privátban is lehet* megnyilatkozás, de szintén ide tartozik a következő példa is:

- (5) Bocs, hogy megint *itt* szabadkozom, de számítógépcsere-típusú probléma miatt vagyok per pill lemaradásban.

(Ugyanakkor a hangsúlyviszonyokra csak következtetni lehet, ezért nem egyértelmű, hogy ebben a megnyilatkozásban magának a szabadkozásnak a ténye miatt kér elnézést a megnyilatkozó, vagy ténylegesen úgy gondolja, hogy a szabadkozásnak volna egy megfelelőbb helyszíne/módja/kommunikációs tere.)

A következő példák esetében a mutató névmás mindig arra a virtuális térre vonatkozik, amelyben a megnyilatkozó éppen a szöveget írja, azon belül is a saját bejegyzése alatti kommentek lehetőségére hívja fel a többi felhasználó figyelmét. Ettől eltér a (6) és a (7) típus.

- (6) vagy írjon *itt* [ti. a Facebookon, de nem a csoportban] privátban ismerősnek jelölés után

- (7) [b]ármilyen van elértek *itt* és a [e-mail cím]-on

A két bemutatott példamondat szembevető különbsége, hogy míg a (6) esetében egyértelmű, hogy a megnyilatkozó az *itt* névmással a privát üzenetküldésre utal, hiszen ezt nyelviileg is explicitté teszi, addig a (7) esetében csak feltételezhetjük, hogy az adott elem mire vonatkozik. Mivel a szöveghez kommentek fűzhetők, ezt nem lehet teljes bizonyossággal megállapítani, illetve ebben az esetben értelmezhetjük úgy is, hogy a névmás általánosságban magára a Facebookra (mint rendszerre) utal, annak minden lehetőségével együtt, magában foglalva a kommentelési és a privátüzenet-küldési lehetőséget is. Hasonló bizonytalanság merül fel a (8) esetében is:

- (8) Azért osztom meg ezt *itt*, mert tulajdonképpen a fiatal, pályakezdő írókörök az egyik célközönség

A (8)-ban valószínűbb az üzenőfalra (nem pedig magára a Facebookra) való utalás, hiszen a megnyilatkozó az üzenőfalon osztja meg az ún. Facebook-eseményt (az eseményről készített Facebook-oldal linkjét). Az *itt* használatának ennél egyértelműbb, expliciten kifejtett értelmezése a (9)–(10) adat.

- (9) Ez meg egy új vers és nem volt még *kint itt*

- (10) a legutóbbi változás szerint maradunk *itt*, Facebookon.

A (9)-ben az ez egy linkre utal, az *itt* azonban nem arra, hanem az általa megjelenített helyre vonatkozik. Az *itt* névmás egyértelműen a csoport üzenőfalát jelöli, utalva a szerkesztőség azon szokására, hogy linkelik rajta a legfrissebb cikkeket és a legújabban publikált szépirodalmi műveket. A második esetben egyértelmű, hogy a megnyilatkozó kiterjeszti a névmás jelentését a teljes programra, hiszen ezt expliciten meg is. Ugyanezen szöveg folytatása a további:

(11) Az utóbbi időben *itt* is, ott is osztottak meg cikket a szerkesztők.

A megnyilatkozó a Google és a Facebook felületének használatára utal (a szöveg elejéből: *szóba került, hogy menjünk át Google felületre*), ez a nyelvi adat azonban különbözik a fent említettől. Ebben az esetben ugyanis biztosan tudható, hogy a megnyilatkozó az *itt*-tel egy másik Facebook-csoportra gondol, hiszen a korrektúrázásra váró cikkekről írja üzenetét az üzenőfalra, ezek megosztására pedig a szerkesztőség egy az aktuálisan vizsgálttól független, külön csoportot tart fenn. Ennek a két csoportnak a tagjai nincsenek egymással tökéletes átfedésben, mert a korrektúracsoportba csupán a korrektorok és a rovatvezetők tudnak belépni. Annak ellenére, hogy egy másik zárt csoportról van szó, amelyben nincs jelen minden SZCS-beli felhasználó, a megnyilatkozó mégsem távolra, hanem közelre mutató névmást használ. Mindez akkor valósulhat meg, ha a Facebookot mint átfogó rendszert fogjuk fel, amely magában foglalja a két különálló csoportot. Ez a típus tehát a fent említett korábbi példákkal vág egybe. Ebben az esetben egy élesen szembeállított, kétpólusú térleképezést látunk, amelynek egyik végpontja az *itt* (a Facebook-rendszer), a másik az *ott* pedig a Google felülete. Értelmezésem szerint a Google-re való utalásból arra lehet következtetni, hogy az *itt* az érintkezés alapján a közös, megszokott virtuális térre utal, az ettől távoli (nem alapértelmezett és megszokott) térre pedig az *ott* vonatkozik. A terek között tehát átlépés van, és azt a virtuális teret, ahol az interakciós felek aktuálisan jelen vannak, és amelyben a jelen idejű kommunikáció zajlik, a megnyilatkozó közeliként konstruálja, míg a másik említett virtuális teret távoliként. Ez összefügg azzal, hogy az alapértelmezettként felfogott virtuális tér elérése könnyebb, míg a másik felületre való átlépés komplexebb, összetettebb cselekvés a maradáshoz képest. A kevésbé megszokottat pedig általában nyelvileg a nagyobb távolság, nagyobb jelöltség és az alapbeállításától való elkülönülés jellemzi. Ez egybevág Tóth Enikő és Csátár Péter kutatásával arról, hogy a főnévi mutató névmások indexikális használatában nem csupán a közelség- távolság viszony a meghatározó, hanem a könnyű vagy nehéz elérhetőség is szerepet játszik benne (Tóth–Csátár 2014: 72–73).

Érdekes továbbá a (12) komment, amely a (13) kérdésre válaszol.

(12) Viszonylag sokan foglalkozunk *itt* művészeti ügyekkel

(13) Szoval ki foglalkozik most nalunk a muveszeti ugyekkel?

A kérdő mondatban még egyértelműen jelenik meg az, hogy a szerkesztőségre, a társaságra utal a kérdező, ám a válasz, bár közvetlenül erre reagál, már másképpen fogalmaz, így a két megnyilatkozásban két eltérő perspektíva mutatkozik meg. A válasz esetében már nem lehet határozottan eldönteni, hogy a válaszoló a Facebook-csoportra gondol vagy magára a szerkesztőségre mint társaságra, és így metonimikusan magára az online folyóíratra.

A legtöbb példát az *itt* használatára az SZCS-ben abból a megnyilatkozástípusból találhatunk, amelynek megnyilatkozója valamilyen linket mellékel, és ezzel hipertextuális viszonyba állít egy másik online felületet az adott Facebook-csoporttal. Ezekkel kapcsolatban azonban felmerül a kérdés, hogy hogyan értelmezhető a közelre mutató névmás, hiszen a korpusz mindössze egyetlen olyan esetet tartalmaz, amelyben expliciten ki van fejtve, hogy a megnyilatkozó mire vonatkoztatja az elemet: *[íjtt az esemény linkje: [kettőspont után a link szerepel]*. Ebben az esetben egyértelmű, hogy az értelmezés keretei a Facebook-csoport üzenőfalára korlátozódnak, hiszen maga a link azon jelenik meg. A megnyilatkozó egyértel-

művé teszi, hogy nem a link által megnyitható másik virtuális teret konstruálja így meg nyelvi-
leg. Az *itt* kataforaként utal a linkre; ezt a használatot érdemes összevetni az interneten –
főképpen blogokon, weboldalakon – elterjedt szokással, amikor az *itt* kifejezés maga egyben
link is. Utóbbi esetben ez a használat analóg a prototipikus közelre mutatóval a fizikai tér-
ben, amikor egy helyre gesztussal is rámutat a megnyilatkozó, miközben az *itt* kifejezést
használja. A (14)–(17) példák további eseteket szemléltetnek:

(14) *Itt* a cikkem az idei EFOTT-ról

(15) Ha szeretnék példányt a könyvből *itten* tudtok feliratkozni előre, és akkor bizto-
san lesz Nektek

(16) akit érdekel a legújabb verses kötetem, *itt* olvashat róla bővebben

(17) Féláron *itt* juttok hozzá a ma esti Yorick-hoz, amit nézzetek meg

Ezekben az esetekben minden idézett szövegrész alatt hivatkozás szerepel, nincs expliciten
megjelenítve, hogy a névmás a linkre vonatkozik-e – amely valóban abban a virtuális térben
jelenik meg, ahol a befogadó olvassa – vagy arra a virtuális helyre utal, ahová a befogadót a
link átvezeti, esetleg a kétféle értelmezés egyidejű érvényességéről beszélhetünk.

Az SZCS-ben 12 alkalommal valósult meg az *itt* mutató névmás segítségével linkre
(vagy az által linkelt felületre), 11 alkalommal magára az aktuálisan látott virtuális térre, 3
alkalommal csatolmányra, egy alkalommal konkrét fizikai helyre történő utalás. További egy
eset nem sorolható be egyik fent említett kategóriába sem, így az egyéb kategóriába soroltam.

(18) *Itt* a nagy könyves hajtás, rengeteg nagyszerű friss megjelenéssel, a kritikáirás
vágját azonban nemigen jeleztétek felénk.

Ebben a mondatban az *[i]tt a nagy könyves hajtás* mondatrészben a mutató névmás nem
egy konkrét helyszínre értendő. Ebben az esetben nem releváns a virtuális és a fizikai tér
szempontja, hiszen az *itt* kiterjesztett jelentésben a teljes időszakra vagy egy nagyobb föld-
rajzi térre (például az országra) vonatkozik. Az *itt* értelmezhető idődeixisként is (bár ez a
névmás prototipikusan idődeixisként ritkán fordul elő), mint az *elérkezett*, *megjött* [*egy idő-
szak, egy esemény*] alternatívája. Felfogható azonban úgy is, mintha egymástól különálló
helyszínekre vonatkozna: mindazokra a szerkesztőségekre, amelyeket az adott téma érint,
és ezen az érintkezésen keresztül a megnyilatkozó kiindulópontjával érintkezésbe vonható.
Semmiképpen sem mutat azonban a kutatás szempontjából releváns különbséget a virtuális
és a fizikai tér megkonstruálása között, hiszen mindkettőben egyaránt értelmezhető, a vizs-
gálatot tehát nem befolyásolta.

5.2. Az OCS-ben adathozható *itt* névmási előfordulások

Ugyanezen vizsgálat eredményeként az OCS-ben csak egy olyan eset fordult elő, ahol az *itt*
a Facebook-programra, tehát nem csak a csoport üzenőfalára utal, és ebben a példában ez
expliciten meg is jelenik:

(19) Hamarosan lesz event is *itt* facen [arról a születésnapról, amelyre a megnyilatko-
zó meginvitálja a többiekét].

A Facebookon készíthető „event”-ek, azaz események egy-egy szervezés alatt álló esemény
számára készített önálló Facebook-oldalak, és mint ilyenek függetlenek attól a csoporttól,
amelyben a megnyilatkozó utal rájuk. Ebben az esetben tehát az *itt* a Facebook teljes felüle-
tére utal, nem csak a csoportra, illetve nem csak arra a felületre, ahol a beszélgetés folyik. A
személyek aktivitása szempontjából tehát van az oldalak közt érintkezés, és ezzel együtt a

különböző Facebook-oldalak közötti kapcsolat is inkább közelséggel jellemezhető (míg pl. az adott közösségi hálózattól független más weboldalakkal való viszony döntően inkább távolságként, távoli viszonyként ragadható meg).

Az *itt* – ugyanúgy, mint a korábban vizsgált csoportban – jelölheti magát az üzenőfalat is, ahogyan ezt a *jéé itt egy [becenév]* megnyilatkozás is szemlélteti [amely utalás arra, hogy az említett osztálytárs hosszabb idő után ismét kommentelt a csoportban]. Mellékelt csatolmányra az *itt* ezen a csoporton belül mindössze egy esetben vonatkozott:

(20) [Név], ha *itt* HAJról lenne szó és a tiédről akkor az a 24 karát sokkal többet érne [mellékelt cikkel ellátva; utalás az egyik csoporttag erősen szőke hajára].

A csatolmánnyal kapcsolatban ugyanazok a kérdések merülnek fel ebben az esetben is, mint a fent már említett példákban: nem egyértelmű, hogy a névmázesetekben: a linke magára vagy a mellékelt cikk tartalmára vonatkozik-e. A következő példák ugyanakkor explicitté teszik az utalást:

(21) *Itt* van egy kis kép, amit nektek csináltam

(22) [Keresztnev] határozottságát *itt* a csoportban még a távolból is nagyra értékelem

Ebben a csoportban több esetben előfordul, hogy a tagok az *itt* névmással azokra a helyekre utalnak, ahol fizikailag tartózkodnak. Mivel ismeretekkel rendelkeznek egymás lakhelyéről vagy tartózkodási helyéről, illetve mivel a megnyilatkozók feltételezik, hogy a megnyilatkozás címzettjei rendelkeznek ezekkel az ismeretekkel róluk, az *itt* névmás vonatkozik például országra (lásd (23)–(24)), szűkebb fizikai környezetre és lakóhelyre (25) is:

(23) *itt* is van meki;

(24a) (...) még hogy óceáni éghajlat?! *Itt* rohadt hideg van;

(24b) De *itt* sem természetünk banánt;

(24c) hát jó jó, de *itt* két gatyába is fáznak a lábujaim;

(25) Félnégyfele, tanulás közben, beugrott h tavaly *itt* hányt egy ronda szőke a nő a bulimon a krumplikra

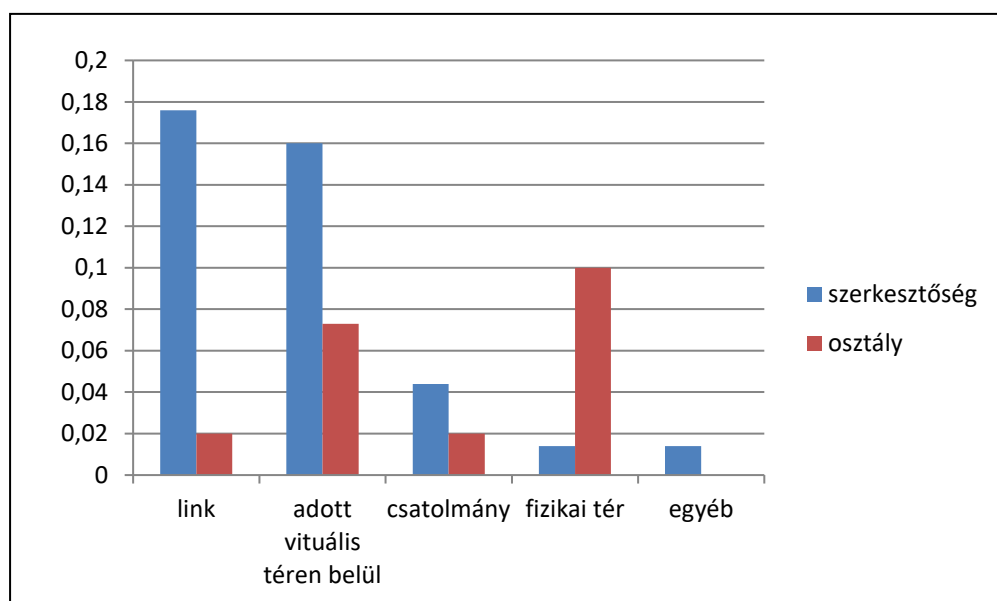
A fenti példákban nincs expliciten kifejezve, hogy az *itt* pontosan milyen teret, helyszínt jelöl, erre a szöveg alapján következtethetünk. A (25)-ben azonban a *bulimon*, illetve a *krumplikra* értelmezi az *itt* által jelölt téri viszonyt.

5.3. A két vizsgált csoport összevetése

Az OCS-ban éppen ellentétes irányú tendenciát figyelhetünk meg, mint az SZCS-ben: az osztály tagjai által alkalmazott *itt* névmások leginkább fizikai térre utalnak, arra, amelyben a megnyilatkozó aktuálisan tartózkodik. Ezek a helyszínek – mivel a társalgó feleknek van egymás lakhelyéről vagy tartózkodási helyéről információjuk vagy feltételezésük – tipikusan részletező kidolgozás nélkül maradnak. A vizsgált anyagban nem talákoztam olyan esettel, amelyben a résztvevők reflektáltak volna arra, hogy ez az alacsonyabb fokú kidolgozottság a kommunikáció során zavart vagy félreértést okozott volna. A szerkesztőségi csoportban, bár előfordultak olyan esetek, amikor a megnyilatkozók fizikai térre utaltak az *itt* névmás használatával, többségben voltak a virtuális térre vonatkozó utalások (26 eset). Ezeket az előfordulásokat három további kategóriákra osztottam: linkeket, csatolmányokat és egyiket sem tartalmazó megnyilatkozások halmazára. Fontosnak tartom ismét hangsúlyozni, hogy az OCS tagjai rendszeresen találkoznak egymással a fizikai térben is, az SZCS-ben azonban sok

olyan tag van, akik személyesen akár egyszer sem találkoztak még egymással, és munkájuk is a virtuális térre korlátozódik.

Az alábbi, 1. diagram azt szemlélteti, hogy az *itt* közelre mutató névmás használata hogyan alakul az OCS és az SZCS kommunikációjában, illetve hogy milyen különbségek figyelhetők meg a névmás használati módjait illetően a két vizsgált csoport között. Az ábrán az eltérések százalékban kifejezve, az összes szószámhoz viszonyítva jelennek meg; a diagramot követő 1. táblázat pedig számszerűen szemlélteti az eredményeket.

1. ábra. Az *itt* névmás előfordulásai a két vizsgált csoportban

Az <i>itt</i> csoportonkénti eloszlása	SZCS	OCS
Link/Másik virtuális tér	12	1
Aktuális virtuális tér	11	3
Csatolmány	3	1
Fizikai tér	1	5
Egyéb	1	0

1. táblázat. Az *itt* névmás előfordulásai a két vizsgált csoportban

6. Összefoglalás és következtetés

A két csoport tematikusan és a tagok egymáshoz való viszonyát illetően is különbözött egymástól, és ezek a különbségek az *itt* névmás használatában is eltéréseket mutattak, mind számszerűen, mind az egyes használati módok előfordulási arányait tekintve.

A szerkesztőségi csoportban előforduló 198 mutató névmásból az *itt* 28 esetben volt adathozható; míg az osztálycsoport kommunikációjában 27 mutató névmás jelent meg, amelyek közül 10 volt az *itt*. Az *itt* mutató névmások vonatkozás tekintetében négy különböző csoportba sorolhatóak: utalhatott 1) fizikai térre; 2) arra a virtuális felületre, amelyen megjelent; 3) linkre vagy az az által megjelenített virtuális felületre; 4) csatolmányra; illetve 5) az említetteknek elvontabb használata is megfigyelhető volt. A szerkesztőségi csoportban 12 olyan eset fordult elő, amelynek során az *itt* linkre, 11 alkalommal magára a pillanatnyilag

látott virtuális térre, 3 alkalommal csatolmányra utalt, és csak egyetlen alkalommal vonatkozott fizikai térre. Az osztálycsoportban az arányok ugyanakkor éppen ellentétesen alakultak: linkre történő utalás volt a legritkább (mindössze egy ilyen eset adatolható a vizsgált anyagban), míg a fizikai térre történő utalás fordult elő legtöbbször.

A mutatónévmás-használattal kapcsolatban meg kell említeni, hogy a megnyilatkozó ugyanazon a helyen tartózkodva, tőle ugyanolyan „távolságra” (egy számítógép képernyőjén) lévő helyszíneket állít szembe egymással az *itt-ott* kapcsolattal, aminek oka a nehéz és könnyű elérhetőség.

A fentiekhez kapcsolódóan említésre érdemes az a jelenség, amikor a közelre mutató névmással olyan virtuális felületeket is megjelenít a megnyilatkozó, amelyekhez neki nincs hozzáférése. Ezt úgy teheti meg, hogy a teljes virtuális rendszert (a Facebookot) egyetlen térként értelmezi. Szintén figyelemre méltó, hogy a Facebookkal gyakran szembeállított Google rendszer nem képez olyan egységes felületet, mint a Facebook (minden felhasználó mást lát rajta, mindenki saját verzióval rendelkezik belőle, nincs közös hírfolyam vagy honlap, amin minden internetező ugyanazt tudná megjeleníteni), mégis az *ott* névmással utalnak rá a felhasználók, szintén egyetlen nagy virtuális térként bemutatva azt. A fizikai térre utaló nyelvhasználatban is fontos szempont ugyan a könnyű, illetve nehéz elérhetőség, a virtuális térben azonban ezek a fogalmak átértékelődni látszanak, amikor több megnyilatkozó is nyelvhasználatával könnyen elérhetőnek mutat olyan felületeket (a Facebook programon belül), amelyekhez neki egyáltalán nincs hozzáférése (és ilyen csak jóváhagyással kaphatna, ami akár több napba is beletelhet), ellenben nehezen elérhetőnek titulálja azt a Google-felületet, amelyhez bárki néhány kattintással hozzáférhet.

A fizikai tér leképezéséhez képest különbség figyelhető meg azokban a megnyilatkozásokban is, amelyek linket tartalmaznak. Ilyen helyzetben minden esetben közelre mutató névmásokat használtak a megnyilatkozók, azt azonban nem tudtam minden kétséget kizáróan eldönteni, hogy az *itt* magára a linkre vagy az az által megjelenített oldalra utal-e. Utóbbi esetben szintén a könnyű elérhetőség érvényesülne, ami azt jelentené, hogy az interneten ez a szempont nagy szerephez jut.

Az itt felvázolt képet az újabb kutatások természetesen tovább árnyalhatják. Különösen érdekes eredményekhez vezethetne a magyartól eltérő névmási rendszerrel rendelkező nyelvek (például a háromosztatú mutató névmási rendszerrel bíró spanyol nyelv) vizsgálata. Egy ilyen elemzés feltételezhetően a linkekre (vagy azok által megjelenített felületre) való nyelvi utalás természetére vonatkozóan is pontosabb válszt adhatna.

Az eredmények alapján arra következtethetünk, hogy a virtuális térben megvalósuló kommunikáció hatással van a nyelvi elemek értelmezésére és feldolgozására, így a közelre mutató névmásokéra is. A virtuális térben a közelre mutató a virtuális tevékenység jellegével is összefügg (mekkora erőfeszítéssel, pl. hány kattintással tudjuk egy másik virtuális tér használatát megkezdeni). Előfeltevésem beigazolódott abban a tekintetben, hogy a különböző online felületeket a megnyilatkozók egymástól jól elhatárolt virtuális térként jelenítik meg nyelvhasználatuk során, és az ezek közti mozgás nyelvi kifejezése analóg a fizikai terek közti mozgással – ám a különböző párbezsédeket összevetve láthatjuk, hogy a virtuális terek közti fiktív határok nem állandóak, a kontextus alakítja őket. A képet tovább árnyalja, hogy az *itt* közelre mutató névmás használatát befolyásolja, hogy az interakciós feleknek vannak-e ismereteik a beszédpartnereik aktuális fizikai helyéről.

Hivatkozott szakirodalom

- Bódi Zoltán 2012. Tudásmegosztás és kommunikáció a webkettes alkalmazások világában. Az internetnyelvészet elméleti kerete. In: Balázs Géza – Veszelszki Ágnes (szerk.): *Nyelv és kultúra – kulturális nyelvészet*. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság. 229–233.
- Kelemen János 2012. Nyelv és megismerés. In: Kenesei István szerk., *A nyelv és a nyelvek*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 372–388.

- Laczkó Krisztina 2014. Térdeixis és mutató névmások a magyarban. In: Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Elmélet és módszer. Nyelvészeti tanulmányok*. Budapest: ELTE Eötvös József Collegium. 223–236.
- Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd 2015a. „Évek óta mást se csinálunk”. A többes szám első személyű deiktikus elemek vizsgálatához. In: Bárh M. János – Bodó Csanád – Kocsis Zsuzsanna (szerk.): *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság. 501–514.
- Laczkó, Krisztina – Tátrai, Szilárd 2015b. On the referential interpretation of computer-mediated narratives. *Eesti ja Soome-ugri Keeleteaduse Ajakiri / Journal of Estonian and Finno-ugric Linguistics* 6/2: 85–105.
- Petykó Márton 2012. Az írott beszélt nyelvtől a spontán írott nyelv felé. In: Hattyár Helga – Hugyecz Enikő – Krepesz Valéria – Vladár Zsuzsa (szerk.): *A sokszínű alkalmazott nyelvészet: Tanulmányok az alkalmazott nyelvészet területeiről*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 44–52.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tátrai Szilárd 2012. A nyelvi megismerés fiziológiai és diszkurzív megalapozottsága. In: Balázs Gáza – Veszelszki Ágnes (szerk.): *Nyelv és kultúra – kulturális nyelvészet*. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság. 77–82.
- Tomasello, Michael 2002. *Gondolkodás és kultúra*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Tomasello, Michael 2010. *Origins of human communication*. Cambridge–London: MIT Press – Massachusetts Institute of Technology.
- Tóth Enikő – Csatár Péter 2014. A főnévi mutató névmások indexikális használatát befolyásoló tényezők a magyarban. *Jelentés és Nyelvhasználat* 1: 67–85.

BAKÓ JUDIT
Eötvös Loránd Tudományegyetem
bj.judit@gmail.com